

KIRÁLY PÉTER 100

TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE II.

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

KIRÁLY PÉTER 100
TANULMÁNYKÖTET
KIRÁLY PÉTER TISZTELETÉRE II.

Szerkesztette
Császári Éva és Mária Imrichová

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2019

A KIADVÁNY TÁMOGATÓI
Szent Adalbert Közép-
és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány

SZAKMAI LEKTOROK

Bańczerowski Janusz
Lukács István
Ivor Ripka
Marta Součková
Szabó Tünde
Zoltán András

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
V4 Consulting Kft.

© Szerzők

A KIRÁLY PÉTER 100 nemzetközi tudományos
szlavisztikai konferencia hazai és külföldi előadói

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Sorozatszerkesztő: Lukács István

A borítót tervezte: Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-066-9

2. KÖTET TARTALOM

KULTÚRATUDOMÁNY

DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Węgierskie kulinaria w książce Krzysztofa Vargi pt. <i>Gulasz z turula</i>	9
TEREZA HEJDOVÁ: K pravopisu díla Pavla Žídka <i>Jiří(ho) Spravovna</i>	20
HANA HRANCOVÁ: Maďarský prvok v prácach Anny Horákovvej-Gašparíkovej	28
PETER KÁŠA: Regionálne, národné a štátne (otázky formovania kolektívnych identít v Uhorsku v diele Pétera Királya)	37
IVANA KLABNÍKOVÁ: Zochovo slovo za slovenčinu a oravskí prívrženci	47
LEBOVICS VIKTÓRIA: Az ukrán szak újraindítása az elté-n a XX. század 60-as éveiben	55
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA: Kossics József a muravidéki szlovén nyelvtani terminológia megteremtője	66
MENYHÁRT KRISZTINA: Illés próféta kultusza a bolgárok, a magyarok és a bolgárkertészek körében	76
KATARÍNA MIKULCOVÁ: Jazykový obraz chuťových vlastností slovenského vína	89
JANA PÁTKOVÁ: Stereotypy v zobrazování (národního) jazyka na příkladu obrozenského cestopisu J. M. Hurbana	100
PATRIK ŠENKÁR: Historizmus a život mikrospoločnosti vo vecnej spisbe nadlacksých Slovákov	111
ALŽBETA UHRINOVÁ: Prehľad slovenských lingvistických publikácií v Maďarsku v rokoch 1989 – 2016	125
VÁRNAI DOROTA: Polacy na Węgrzech. Kultura i język Denczan	136

IRODALOMTUDOMÁNY

- БУРА ИРИНА: Мотив ініціації у повісті докії гуменної «Не-
бесний змій» 143
- MIROSLAVA GAVUROVÁ: Lúbostné a erotické motívy v nářečových
piesňových textoch z obce Fintice v regióne Šariš.....152
- AGNIESZKA JANIEC-NYITRAI: O tym, co niezbyt istnieje. relacje
temporalne w esejach podróżniczych z tomu *Wschód*
(2014) Andrzeja Stasiuka 164
- ДЬЁРДЬ ЗОЛЪТАН ЁОЖА: Концепция Горького о разрушении
индивида и судьба «лишнего человека». на матери-
але повести «Жизнь ненужного человека» 175
- ЮЛІА ЮСИП-ЯКИМОВИЧ: Шляхи лінгвалізації акустичного
світу в слов'янських поетичних текстах епохи
літературного модернізму (кінець ХІХ –початку
ХХ ст.) 188
- MILAN KENDRA: ‚V pravde ducha‘. Idea vlastenectva v nesko-
roromantickej poézii P. Országha 199
- KISS SZEMÁN RÓBERT: Eszmei koncepciók alakváltozatai Ján
Kollár gondolkodásában. Hungarizmus – pánszláviz-
mus – csehszlovakizmus 209
- KRYSTYNA KUZNIETSOVA: Kdo jsou ti Ukrajinci? Hledání iden-
tity a prolínání žánrů v románě Maxyma Dupeško *Prí-
běh důstojný celého jabloňového sadu* 219
- OLGA MACÍČKOVÁ (SHYTOVA): Музичні образи в прозових
творax Гната Хоткевича «Галичанського періоду» ...229
- PAVOL MARKOVIČ: Národopisné a editorské aktivity Jána Kol-
lára v kontexte poetologických systémov klasicizmu
a romantizmu 242
- MÉSZÁROS ANDOR: A csehszlovakizmus gondolatának nyelvi
alapjai 252

NORA NAGYOVÁ – ZVONKO TANESKI: Téma národnej identity a prvky existencializmu v dráme Jordana Plevneša „R“ (dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch)	261
OKSANA TYKHOVSKA: Archetypical imagery of beliefs and traditions connected with hunting in the frame of Carpathian Region	270
ANNA ZELENKOVÁ: Slovenská literatúra v koncepcii Jana Jakubca (celoživotný záujem o Jána Kollára)	281
Király Péter életrajza	290
Životopis Pétra Királya	293
Curriculum vitae of Péter Király	296
BOGDÁN ZSOMBOR: Bibliográfia	299

ESZMEI KONCEPCIÓK ALAKVÁLTOZATAI JÁN KOLLÁR GONDOLKODÁSÁBAN HUNGARIZMUS - PÁNSZLÁVIZMUS - CSEHSZLOVAKIZMUS

KISS SZEMÁN RÓBERT

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Szláv és Balti Filológiai Intézet, Szláv Filológiai Tanszék
kiss.szeman.robort@gmail.com*

Abstract: Ján Kollár as a poet and writer determined the development of artistic, scientific and political thinking in Central Europe in the first half of the 19th century. His work is characterized not only by his artistic quality but also by the fact that his diversity of genres allows an in-depth investigation of such phenomena like hungarism, panslavism and czechoslovakism as well. The modern historiography and literary criticism in the sign of the end of great narratives, began with postmodernist deconstruction respectively postcolonialist, transmodernist criticism of historical and literary concepts. This paper based on the statements of schools mentioned above focuses on the problem of the language code and latent elements in that part of Kollár's work which deals with the issue of Central European politics, cultures and nations.

Keywords: Central European culture of the Enlightenment, Hungarism, Panslavism, cultural mutuality of Slavic nations, Czechoslovakism

1. A hungarizmus és a latinitás

A hungarizmus a 18-19. század fordulóján egy olyan történeti hagyományhoz kapcsolódó jelenség, amely a középkori magyar államiság és a latin nyelvű magaskultúra folytonosságán alapult. A hungarizmus természeténél fogva ugyanakkor sem a korábbi korszakokban, sem ekkor nem zárta ki az alacsonyabb társadalmi és regionális szinteken megjelenő népi nyelveket és kultúrákat. A regionális mintegy kiegészítette, színesítette a hungarust, vernakularizálta azt (WÖGERBAUER 2008: 461–491). E vernakularizációs folyamatnak köszönhetően a latin nyelvű magaskultúra leszüremkedett az alacsonyabb kulturális rétegekbe, és ott létrehozta a saját anyanyelvi alakzatait. Ezek korpuszából képződött meg azután a szlovák, horvát, magyar, szerb, román stb.

nemzeti történelmi, kulturális kánon is (GORAK 1991) (MARKIEWICZ 2007: 63–73) (FEDROVÁ – VOJTKOVÁ 2006).

E latinitáson alapuló hungarizmusnak a primátusa kérdőjeleződött meg a modern nemzetépítés kezdeti szakaszában (HROCH 2015) (BOJTÁR 2008). A Ján Kollár által többször is idézett Martin von Schwartzner a 18-19. század fordulóján e jelenség latin nyelvet érintő társadalmi jellegzetességét a következőképpen jellemezte *Statistik des Königreichs Ungern* című művében: „Az ember nem tudja, nevéssen-e vagy sírjon, amikor látja, hogy a magyar parasztgyerekeket még ma is teljes buzgalommal a latin grammatikára kényszerítik, azt, aki ma deklinál és konjugál és akit talán már holnap, egész életére, az ekéhez és a marhatenyésztéshez hívnak vissza.” (SZAUDER 1980: 37–38). A magyarországi nemzetiségek viszonya a latin nyelvhez és kultúrához azonban Schwartzner álláspontjánál többnyire jóval konzervatívabbnak bizonyult. A latinitáshoz való ragaszkodásuk nyilvánvalóan abból a veszélyérzetből is fakadt – és ebben Magyarország valamennyi, nem magyar anyanyelvű lakosa osztozott a II. József-i reformokat követően –, hogy ha a latinitás mint a hungarizmus reprezentációs eszköze visszaszorul, helyét valamely politikailag domináns nemzet élő nyelve, nagy valószínűséggel a német vagy a magyar veszi át. Kollár *Visszaemlékezéseiből* az válik nyilvánvalóvá, hogy a latinitásra nem haszontalan műveltségként tekintett, hanem a status quo megőrzésének nélkülözhetetlen elemének tartotta: „Ač právě Šulek velmi moudře mnohé užitečné nauky v mateřském jazyku pro školy sepsal a nás v nich cvičil, které já až posavad čistě přepsané na památku zachovávám: nic méně však i v latině tak nás cvičeno, že v srdci mém nejednou ta dětinská žádost a myšlénka povstala, jako by to dobře bylo, kdyby všechny jiné řeči zmizely a všichni lidé jen latinsky mluvili.” (KOLLAR 1863: 95)

2. A hungarizmus és a szláv kölcsönösség paradigmaváltása

A 18. század utolsó évtizedeitől e hungarizmust és az azt reprezentáló latinitást is fokozatosan háttérbe szorították a magyarországi nemzeti kultúrák és népnyelvek, amelyek a latin univerzális szerepére törekedve egyszerűen csak verseyhelyzetben találták magukat. Nem véletlen, hogy saját korát Kollár a „nemzeti gyűlölség” („národní nenávist”) korának nevezte (KOLLAR 1831:

633). Ezek a népek, felekezetek, csoportosulások és személyek többnyire azonos forгатókönyv alapján megkezdték a hungarus kulturális kincsek felosztását, kisajátítását vagy eltagadását. A szlovákok felekezeti megosztottsága miatt a korban két egyházi, nyelvi és kulturális hagyomány vetélkedett egymással: a szlovák katolikusok nyugat-szlovák regionális irodalmi nyelve és a szlovák evangélikusok cseh nyelvhasználatára került versenyhelyzetbe egymással. A kollári csehszlovakizmus voltaképpen ebből, a szlovák evangélikusok felekezeti-kulturális kötődéséből formálódott modern nemzeti, nyelvi és ideológiai reprezentációvá, amelyet az alábbiakban bonyolultabb társadalmi-kulturális összefüggésekben is szemügyre veszünk.

Kollár tudatában volt annak a körülménynek, hogy a szlovák katolikusok álláspontja szerint a csehszlovakizmus nem alkalmas a hungarizmus politikai és a latin nyelv egyetemes kommunikációs szerepének betöltésére. A problémát megoldandó Kollár egy bonyolultabb konstrukció megalkotására vállalkozott: nem csupán a nyelvet mint kommunikációs eszközt igyekezett tökéletesíteni és azt mind a csehekkel, mind pedig a szlovákokkal elfogadtatni, hanem a nyelvet befogadóhoz mintegy feltételként rendelt egy bizonyos plusz nyelvi és kulturális kompetenciát. A kollári elképzelés szerint a kettőnek együtt, vagyis a négy szláv irodalmi nyelvnek (csehszlovák, lengyel, orosz és illír) valamint a szláv anyanyelvű olvasók kiszélesített nyelvi és kulturális kompetenciájának együttesen kellett volna létrehoznia azt az egyetemes kulturális és nyelvi kódot, amely képes lett volna helyettesíteni a latin univerzalitását (BRTÁŇ é.n.). Kollár tehát négy szláv nyelvre és egy közös befogadói kompetenciára építette föl koncepcióját, amelynek a *szláv irodalmi kölcsönösség* nevet adta (KOLLAR 1837).

A szláv kölcsönösséggel a *natio hungarica* helyébe a *natio slavica* lépett; ez utóbbi a szűkösnek és behatároltnak érzékelt területi elv helyett etnikai és nyelvi alapokon igyekezett meghatározni mibenlétét, amelynek következtében az egész fogalom képlekenyebbé vált, és utat engedett a politikai, nyelvi és kulturális imaginációnak. (Természetesen valamennyi oldalról, amelynek következménye az lett, hogy a magyarországi nem-szláv politikai és értelmiségi körök a szláv kölcsönösséget gyakran azonosították a pánszlávizmussal.) A *natio slavica* ezáltal periférikus

helyzetéből egy új, egyelőre még imaginárius, ám a napóleoni háborúk óta az Európában növekvő súllyal jelenlévő orosz hatalmi centrum vonzásába került. Az ilyen értelemben vett szláv nemzet nagyságának és régiségének bemutatásával szolgált Kollár a szlovák evangélikus iskola kisdiákjainak írott *Olvasókönyvének* XV. fejezetében, amely mindenki számára érthető és kommunikálható katekizmus-formában közvetítette az ezzel kapcsolatos tudnivalókat.

Mi a nemzet?

A nemzet mindazon emberek közössége, akik egy nyelvet beszélnek, pl. a német nyelv és német nemzet, szláv nyelv és szláv nemzet.

Milyen nemzethez tartozunk mi?

Mi a szláv nemzethez tartozunk, mivel a szlovák a szláv része.

Számát tekintve nagy-e a szláv nemzet?

Persze, Európa legnagyobb nemzete a szláv, mert összesen 50-60 millió lelket számlál, amely elfoglalja Európa felét, Ázsia harmadát és Amerika jelentős részét. (KOLLAR 1825: 202)

Kollár és az illírismus szoros kapcsolatának köszönhetően (KOVIJANIĆ 1976: 7–20) (KLÁTIK 1966: 164–192) e szláv nemzettel kapcsolatos ismeretek is szinte szó szerint (bár a szlávok lélekszámát több tízmillióval megnövelve) visszaköszönnek többek között az illírismus egyik legjelentősebb alakjának, Ljudevit Gajnak a *Nemzetünk* című, 1835-ben megjelent röpiratából is (GAJ 2013: 76).

A fent vázolt nyelvi és kulturális paradigmaváltás szorosan kapcsolódott a magyarországi reformkor társadalmi és politikai eseményeihez (VYVÍJALOVÁ 1984: 143–182), többek között a reformországgyűlések nyelvi rendeleteihez, amelyek Kollárra mint lelkipásztorra és közemberre is súlyos terheket róttak. Az 1836. III. törvénycikk megengedte, majd az 1844. II. törvénycikk kötelezővé tette a törvénykezésben és az országgyűlésen a magyar nyelvet az addig használatos latin rovására, elrendelte a középiskolákban a magyar nyelv tanítását, valamint megszabta az egyházi adminisztráció nyelvét is, miáltal a magyarosítási törekvések elérték az egyházügyet is (ZÁSZKALICZKY 2011).

Kollár *Észak-itáliai útirajz*-a önmagában véve is a szláv kulturális kölcsönösség jelentős tájformáló dokumentuma (FAKTOROVÁ 2006: 384–394), azonban a szlovák evangélikus egyházat fenyegető veszélyre közvetlenül, a könyv *Előszavában* is fölhívta a szerző a figyelmet. Ebben közli az evangélikus egyház világi felügyelőjével, Zay Károllyal folytatott vitáját: a beszámoló szerint a felügyelő nyomást gyakorolt a szlovák lelkészre, hogy támogassa a lutheránus és kálvinista egyház tervezett unióját. Kollár érvrendszeréből ugyanakkor az derül ki, hogy az egyesüléssel a magyar református egyház kerülne többségbe a szlovák többségű evangélikus egyházzal szemben, amely így fokozott asszimilációs veszélynek volna kitéve (KOLLAR 1843: VI–VIII). Mindezek az események gyorsították a szlovák és a cseh nemzeti exodus folyamatát a kölcsönösség és a csehszlovakizmus zászlaja alatt. A hungarizmusból és latinitásból való kivonulással egyidőben a kollári életműben is egyre hangsúlyosabbá vált a német és a magyar kultúrának mint ellenkultúrának (ROSZAK 1969) a prezentálása. A 20-as években Kollár koloniális haragja elsősorban a németiség ellen irányult: lásd a *Szlávia leánya* 1824-es kiadásának *Előénekét* és három énekét, amely a nyugati szláv törzsek német asszimilációjának a preromantika ossziáni hangulatú érzelmi bázisán zajlik. Ezt erősítette Kollár Pestre érkezése után a szlovák ajkú gyülekezet mindennapos küzdelme a némettel az egyházon belüli egyenjogúságért, valamint az anyagi javak egyenlő elosztásáért (MATUS 2000: 61–73). A magyar mint a második számú ellenkultúrának a hangsúlyos megjelenése a kollári életműben a harmincas évekkel erősödött föl. Ezzel a folyamattal párhuzamosan Kollár a klasszikus értelemben vett hungarizmustól is fokozatosan eltávolodott, és hamarosan arra is mint a magyarizmus origójára tekintett. Az ellenkultúrákkal szembeni küzdelem alapjául természetesen a szláv kölcsönösség és a nyelvi és kulturális csehszlovakizmus koncepciója szolgált. A küzdelemben a kollári arzenál az etimológiai vitáktól a közös magyarországi kulturális hagyomány megtagadásán és a szláv-ság politikai exodusán át az ellenség totális politikai megsemmisítéséig terjedt (KOLLAR 1903).

3. A magyar mint ellenkultúra a kollári eszmerendszerben

Az alteritáshoz köthető magyarországi, azaz a latin nyelv primátusán alapuló kultúrával szemben a modern magyar nyelvű kultúra a csehszlovakizmus és a szláv kulturális kölcsönösség ellenkultúrájának pozíciójába került a kollári gondolkodásban. Ján Kollár 1842-43-ban közel egy tucat ismert levelet írt Jozeffy Pálhoz. Ezekből többek között egyértelműen kiderül, hogy írójuk folyamatosan követte a magyarországi politikai és kulturális eseményeket, és folyamatosan követte a magyar nyelvű sajtót is. Az ötödik levélben a *Nemzeti Újság*-ban olvasottakról ír, majd a post scriptumban mintegy ellenpontozza azt a Széchenyi Istvánról mint a hungarizmus képviselőjéről írott elismerő szavaival. Az ellenkultúraként érzékelt magyarizmusra jó példa a negyedik levél, amelyben megemlíti, hogy sokan szeretnék, ha lefordítaná csehre a magyarok emblematisz nemzeti himnuszát, Vörösmarty Mihály *Szózatát*, ám hogy ehhez nemigen fülük a foga, de ha tudnak eleget fizetni a magyarok, megteszi (KOLLAR 1842-43).

E gondolkodásmód jegyében került sor például a magyarországi szláv történelmi emlékezet fontos eseményeinek radikális újraírására is a kollári életműben. Kollár a *Szlávia leánya* 1832-es új kiadásában, a 399. szonethez fűzött *Magyarázatokban* például – Cosmas krónikaíró második folytatójára hivatkozva (BLÁHOVÁ 1974: 5-39) – a következőképpen idézi föl IV. Béla magyar és II. Ottokár cseh király első morvamezei csatáját, amelyet Stájerországért folytattak 1260-ban: „In der Schlacht, in welcher Ottocar über den König Bela siegte, sangen die Böhmen das Lied, und machten die ungarischen Pferde scheu. Siehe *Fortsetzer des Cosmas ad 1260.*” (KOLLAR 1832: 288). A példából kitűnik, hogy a magyarországi történelemmel való azonosulás helyett a csehszlovakizmus koncepciójának jegyében a szerző a cseh király győzelmét ünnepli, amelynek egyik legérdekesebb momentuma annak hangsúlyozása, hogy a cseh vitézek harci dalaitól megrettentek a magyarok lovai.

A mi-ők szembenállás egy másik jellemző példájával szolgált Kollár a *Szlávia leánya* 485. szonettje kapcsán, amely egy új motívummal gazdagította a cseh nemzeti ébredés Vladimir Macura által fölvázolt képét (MACURA 1995). Az öt bűnös asszony pokolbeli szenvedéseit bemutató a *Magyarázatokban* a szlovák

asszonyok főköetőinek fehérségét veti össze a német, magyar és elnemzetietlenedett szlovák asszonyok fekete főköetőivel, s ily módon az elsőt a sajáttal és az ártatlansággal, a másodikat az idegenség és a gyász fogalmával kapcsolja össze (KOLLAR 1832: 484–485).

Az ellenkultúra irigyelt értékeinek elperlése is gyakori eszköz Kollárnál: az egyik legbizarrabb, a fenti színszimbolikához is kapcsolódó formájával akkor szolgált, amikor a *Szlávia leányá*-hoz fűzött magyarázatok egyikében, Szirmay Antallal vitatkozva (SZIRMAY 2008: 68) a magyar pásztorkodás jellegzetes kutyafajtáit (a kuvaszt és komondort) fehér színük alapján a Tátra havas lejtőiről eredezteti, és szlovák származásukat bizonygatja. A kutyafajta Szirmaynál felsorolt leggyakoribb magyar nevei közül szándékosan elhallgatva néhányat szlovákosabb hangzásúakkal helyettesíti őket, hogy ebből is a fajták szlovák eredetére lehessen következtetni (KOLLAR 1832: 441).

Az ellenkultúrához való viszonyulás fent felsorolt direkt példáit gyakran egészítik ki *látens alakzatok* is: ezek az elfedések arra irányulnak, hogy a magyarországi történelemhez, a magyar nyelvhez vagy kultúrához vezető nyomok fölismerhetetlenné, föltárhatatlanokká váljanak. Ennek egyik legpregnánsabb példája a kollári életmű középpontjában álló Szlávia alakja, aki a mohácsi csata elvesztésének traumájából születő, az Ursinus Velius bécsi humanista költőhöz köthető *Querela Hungariae*-toposz újkori fölelevenítésének (IMRE 1995) és szláv attribútumokkal való felruházásának tekinthető (KISS SZEMÁN 2007: 157–170). Hasonló latencia figyelhető meg a *Szláv nemzet jótulajdonságai* (*Dobré vlastnosti národu slowanského*) páros prédikáció eredetét illetően is, amelyhez Kollár a reformkori magyar tudományos élet legjelentősebb magyar nyelvű folyóiratában közölt Horváth János-tanulmányt vette előképül, ám a szerző írására sohasem hivatkozott. Ebben Horváth a régi magyarok jó és rossz tulajdonságairól értekezett, és a középkori irodalomból jól ismert lelki tükör egyfajta nemzeti karakterre irányuló, újkori változatát alkotta meg (HORVÁTH 1817: I. 27–66; II. 67–91). Kutatásaim alapján Kollár a tükörnek csupán a jobbik felét tartotta szlovák hívei elé a pesti Deák-téri evangélikus templomban, a rossz tulajdonságok felsorolására, amelyeket a magyar szöveg még tartalmazott, sohasem került sor (KISS SZEMÁN 2009: 802–816).

A latencia legmélyebb rétegei nyilvánvalóan még nehezebben hozhatóak felszínre, egy részük pedig mindörökre homályban marad, mindazonáltal jogosultnak érezzük az *elhallgatás*nak mint alakzatnak a tárgyalását a kollári életműben, amelyben, mint azt a tanulmányban láthattuk, modellértékűen követhető az a változás, amely során az alteritáshoz kapcsolódó, latin nyelvű magyarországi kultúra átadja a helyét a közép-európai modern szláv nemzeti nyelveknek és kultúráknak.

Bibliográfia

- BLÁHOVÁ Marie, 1974: Druhé pokračování Kosmovo. *Sborník historický* 21.
- BOJTÁR Endre, 2008: „Hazát és népet álmodánk...”. *Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban*. Budapest: Typotex.
- BRTÁŇ Rudo, é.n.: *Vznik, vývin a verzie Kollárovej rozpravy o literárnej vzájomnosti. Štúdia (S faksimile, autografom a 5 prílohami)*. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius.
- FAKTOROVÁ Veronika, 2006: Poetika biedermeieru a idea slovenské vzájemnosti v Kollárově italském cestopise. *Slovanství a česká kultura 19. století. Sborník příspěvků z 25. plzeňského mezioborového symposia*. Praha: KLP.
- FEDROVÁ Stanislava – VOJTKOVÁ Milena (szerk.), 2006: *Otázky českého kánonu. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Hodnoty a hranice*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR.
- HORVÁTH János, 1817: A' régi Magyaroknak Vallásbéli 's Erkölcsei Állapotokról. A' magyar Anyaszentegyház' Történeteinek Próbájából. Első Rész. A' Régi Magyaroknak Vallásbéli Állapotyok. Második Rész. Erkölcsei állapotyok. *Tudományos Gyűjtemény*.
- HROCH Miroslav, 2015: *European Nations: Explaining Their Formation*. London: Verso.
- IMRE Mihály, 1995: „Magyarország panasza”. *A Querela Hungariae toposz a XVI-XVII. század irodalmában*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.

- GAJ Ljudevit, 2013: *Nemzetünk*. LUKÁCS István (szerk.): *Az illír mozgalom. A horvát nemzeti megújulás kordokumentumai*. Budapest: ELTE Eötvös József Collegium.
- GORAK Jan, 1991: *The making of the Modern Canon. Genesis and Crisis of a Literary Idea*. London and Atlantic Highlands, NJ: Athlone.
- KISS SZEMÁN Róbert, 2007: *Od nářku Uher k nářku Slavie v díle Jana Kollára*. VYČICHLO Jaroslav – VIKTORA Viktor (red.), *Jeden jazyk naše heslo buď IV. Český romantismus – jiskřeni a záblesky*. Plzeň: Spolek divadelních ochotníků v Radnicích - Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje.
- , 2009: *Historičnosť a kreace neboli Dobré vlastnosti Národu Slowanského? Česká literatura 6*.
- KLÁTIK Zlatko, 1966: *Kollárova Slávy dcera a poézia chorvátskych romantikov*. *Slavica Slovaca 2*.
- KOLLAR Jan, 1825: *Čjtanka anebo Kniha k Čjtánj pro mládež we školách slowanských w městech a w dědinách*. W Budjně: w Králowské uniwersické tiskárně.
- , 1831: *Nedělní, svátečné i příležitostné Kázně a Řeči od Jana Kollára, cjrkwie ewangelické Pešťansko-Budjnské sl. b. K. učené Společnosti krakowské úda*. W Pešti: tiskem Trattnera a Karoliho.
- , 1832: *Wýklad čili Přjmětky a Wyswětlivky ku Sláwy Dceře. S obrazy, s mappau a s Přjdawkem drobnějšjch básnj rozličného obsahu, od Jana Kollára*. W Pešti: tiskem Trattnera a Károliho.
- , 1837: *Ueber die literarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der slawischen Nation. (Aus dem Slawischen, in der Zeitschrift Hronka gedruckten, ins Deutsche übertragen und vermehrt vom Verfasser.) Pesth: Gedruckt mit von Trattner-Károlyischen Schriften*.
- , 1843: *Cestopis obsahujici cestu do Horní Italie a odtud přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské žiwly roku 1841. konanau a sepsanau od Jana Kollára, S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slowníkem slawjanských umělcůw wšech kmenůw od neystarších časůw k nynějšimu věku, s krátkým žiwotopisem a udáním znamenitějšjch, zvlášť národních, wýtworůw*. W Pešti: Tiskem Trattner Károlyiho.

- -, 1863: Paměti z mladších let života. *Spisy Jana Kollára. Díl čtvrtý. Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára sepsány od něho samého* V Praze: Nákladem knihkupectví I. L. Kober.
- -, 1903: *Gedanken und Plan zu einer zeitgemäßen Reorganisation der Schulen und des gesammten Volkserziehungswesens in der österreichischen Monarchie besonders in der Slowakei.* Kollárova Dobrozdání a Nástin životopisný z roku 1849. Vydal a úvodem opatřil D. Josef Karásek. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa por vědy, slovesnost a umění.
- KOLLAR Jan levelei Jozeffy Pálhoz 1842-43. Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia M23 L30/1-11.
- KOVIJANIĆ Risto, 1976: *Šafárik, Kollár a Palacký v kruhu srbskej mládeže. Štúdie z dejín juhoslovansko-slovenských vzťahov.* Martin: Matica slovenská.
- MACURA, Vladimír, 1995: *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ.* Praha: HŠH, (II. bővített kiadás).
- MARKIEWICZ Henryk, 2007: O literárních kánonech. *Aluze 3.*
- MATUS László, 2000: Ján Kollár és a pesti szlovák evangélikusok asszimilációjának problémája a 19. század húszas éveiben. *Világtörténet, ősz-tél.*
- ROSZAK Thodore, 1969: *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthfull Opposition.* Berkeley – Los Angeles –London: University of California Press.
- SZAUDER József, 1980: Az iskolás klasszicizmus, 36-56. *Az éj és a csillagok. Tanulmányok Csokonairól.* Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SZIRMAY Antal, 2008: *Magyarország szóképekben (Hungaria in parabolis),* Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- VYVÍJALOVÁ Mária, 1984: Slovenská účasť v reformnom hnutí Uhorska v rokoch 1829-1834. *Literárnomúzejný letopis 18.* Martin: Matica slovenská.
- WÖGERBAUER Michael, 2008: Vernakularizace – alternativa ku konceptu národního obrození? *Česká literatura 4.*
- ZÁSZKALICZKY Péter (szerk.), 2011: *Oltalom a zivatarban. Gyűlekezet a világvárossá fejlődő Budapesten.* Budapest: Pesti Evangélikus Egyház – Deák Téri Egyházközség.